

LITERATURA NA DVOŘE KARLA VELIKÉHO A JEHO NÁSTUPCŮ
9. STOL./I.
I. (do Alcuina)

Poslední třetinu 8. století a celé století následující pojmáme z kulturně historického a literárního hlediska jako období karolinské renesance a jejího doznívání. Na počátku zde stojí převzetí vlády ve francké říši Karlem Velikým roku 768 (Karel se zpočátku dělil o vládu se svým bratrem Karlomanem, ten však roku 771 zemřel), dalším mezníkem je pak rok 800, kdy se Karel stává římským císařem. K této hodnosti jej dovedl papež Lev III., který Karla ve svatopetrské bazilice v Římě o Vánocích 800 korunoval.¹ Karlova obnova nebyla tedy jen obnovou kulturní a literární: v prvé řadě šlo o *renovatio imperii*, o politické obnovení římského císařství. Vidíme to velmi dobře i na produktech výtvarného umění této doby, Karlův ctižádostivý cíl je zjevný z institucionálních i osobních mocenských symbolů, na nichž se objevují antické politické motivy. V této návaznosti na antické dědictví a zároveň ve snaze, zahájené již Pippinem Krátkým, obnovit latinu tak, aby mohla plnit funkci úředního jazyka, dochází pak k velké kulturní obnově. Začala od jazyka a literatury.

Právě kvůli jazykovým a literárním studiím povolal Karel Veliký již v průběhu sedmdesátých let několik učenců a pedagogů, zejména z Itálie a z Británie, kteří působili přímo na jeho dvoře v Cáchách,² neboť domácí prostředí nebylo dostatečným zázemím, z jakého by bylo možno vyjít pro dané kulturní snahy. Klášterům ve své říši pak uložil povinnost zakládat klášterní školy jako centra studia a vyučování: stalo se tak dvěma oběžníky, byly to *Admonitio generalis* z roku 789 a pak *Epistula de litteris colendis* z roku 800 (*čítanka*, 17). Důležitá byla činnost školy při Karlově dvoře, označované *schola palatii*, *schola palatina*. Vznikla již ve starší době ke vzdělání notářů a písařů, ale Karel ji zorganizoval znovu tak, aby sloužila jako vzor pro klášterní školy v celé říši.

Období Karlovy kulturní obnovy bývá označováno jako *karolinská renesance*, tento výraz však může být zavádějící: studium antických autorů sice mělo velkou úlohu a pro dochování literárního a kulturního dědictví antiky má karolinská doba rozhodující význam, ale to, co se tehdy událo v duchovním životě, nebylo návratem a navázáním na antiku, a už vůbec nemůže být řeč o sekularizaci, zesvětštění, kultury. Antika zde nebyla primární, protože

¹ Papež narazil na odpor části římské šlechty a uchýlil se pod Karlovu ochranu do Paderbornu, kde došlo k dalším jednáním. Tato epizoda je námětem tzv. Paderbornského eposu (viz dále).

² Bývá-li tento úzký kroužek učenců a učitelů kolem císaře označován jako „Academia“, děje se tak sice tradičně, ale omylem, ke kterému došlo až v 18. století, kdy byl nesprávně pochopeno Alkuinovo žertovné oslovení dvorských učenců slovem „academici“.

návrat k ní se dál nikoli pro ni samu (tak tomu bylo později v tzv. renesančním humanismu), nýbrž pro účelovou obnovu latinského jazyka, antičtí autoři se nestudovali kvůli své vlastní hodnotě: sečtěllost v nich měla usnadnit přístup k biblickým a patristickým textům. Tak aspoň zněla oficiální zdůvodnění formálního studia antických autorů – jedno z nich čteme v Epistule de litteris colendis:

Quamobrem hortamur vos litterarum studia non solum non negligere, verum etiam humillima et Deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius divinarum scripturarum mysteria valeatis penetrare. Cum autem in sacris paginis schemata, tropi, et cetera his similia inserta inveniuntur, nulli dubium est, quod ea unusquisque legens tanto citius spiritualiter intelligit, quanto prius in litterarum magisterio plenius instructus fuerit.

(Proto vás vybízíme, abyste studium literatury nejen nezanedbávali, ale naopak abyste se s co nejpokornější a bohuľibou snahou jako o závod učili - za tím účelem, abyste byli s to proniknout snáze a správněji tajemství svatých Písem. Není pochyby, že ježto se v Písmu svatém vyskytují figury, tropy a podobné ozdoby, každý je při čtení pochopí o to snáze, oč důkladnější poučení mu předtím poskytlo vyučování literatuře.)

Spisy antických autorů měly tedy být jen formálními vzory, autoritami sice zůstávala Bible a křesťanský starověk, ale z jejich produktů, zejména básnických, můžeme pozorovat, že vzdělaní představitelé tohoto hnutí v antických textech nacházeli spontánní a hravé potěšení. O hravé (ludické) stránce karolinské renesance svědčí mimo jiné to, že si příslušníci učeného kroužku dvorské společnosti dávali literární jména, antická nebo biblická: Naso, Flaccus, Homerus, Menalcas, Damoetas, Samuel, Besaleel, král sám měl jméno David.

Na dvoře Karla Velikého

Petr z Pisy (Petrus Pisanus, + před 799)

Karel Veliký jej povolal z Itálie, když byl Petr již v pokročilém věku. Petr se stal císařovým osobním učitelem jazyka a gramatiky a věnoval mu **gramatiku**, která čerpá z pozdně antických gramatiků Donata a Prisciana, cituje však i Virgilia Marona Grammatika. Od Petra se dochovalo také několik básní, zejména básnická korespondence s učenými současníky včetně císaře.

Paulinus z Aquileje (P. Aquileiensis, asi před 750 – 11. I. 802)

I on pocházel z Itálie, v Karlově učeném kroužku měl jméno Timotheus, stejně jako Petrus vyučoval gramatice. Stal se patriarchou akvilejským, ale i v této funkci zůstával ve styku s císařským dvorem. Máme od něj především teologické spisy (např. polemika proti adoptianismu), za nejstarší knížecí zrcadlo bývá považován jeho **Liber exhortationis**, napsaný

pro markraběte Ericha. Na jeho smrt pak složil rytmiický žalozpěv *Versus de Herico duce*. Zanechal několik dalších básní, jejich pravost je až na výjimky pochybná.

Paulus Diaconus (cca 720 – 797/799)

Byl italského původu, narodil se ve vznešené rodině, stal se benediktinským mnichem v klášteře na Monte Cassino a v roce 782 přišel na Karlův dvůr. Asi po šesti letech se vrací do kláštera, kde zůstal až do své smrti.

Byl všestranným a plodným spisovatelem, jeho dnes nejvýznamnějším proslulým spísem je *Historia Langobardorum*. Je to první italská národní kronika, autor v ní popisuje události do roku 744; vyprávění má značnou cenu i jako historický pramen, na druhé straně je zčásti založeno na kmenové tradici a obsahuje cenné zápisy bájí a pověstí. Pro rané italské dějiny má podobný význam jako spis Řehoře Tourského pro Franky, Bedy Ctihodného pro Británii, a ostatně i Kosmova Kronika pro české dějiny. Dílo se dochovalo ve více než stovce rukopisů, což svědčí o jeho značné oblibě ve středověku (*čítanka, 18a*). *Historia Langobardorum* byla původně koncipována jako pokračování rozsáhlé *Historia Romana* (16 knih, na základě Eutropiova Breviarium ab urbe condita, 4. stol.). Druhým jeho spísem z oblasti historiografie je *Liber de episcopis Metensibus*, sepsaný z podnětu metského biskupa Angilrama; je to první dílo svého žánru, mnohé pozdější diecézní dějiny se o tento vzor opírají. Spíše k hagiografii než k historiografii počítáme jeho životopis Řehoře Velikého *Vita beati Gregorii papae*.

Z Paulovy působnosti na dvoře Karla Velikého vychází jeho kazatelská sbírka *Homiliarium*. Obsahuje kázání pro všechny neděle i svátky církevního roku a byla rovněž oblíbená v pozdějších staletích. Císaři věnoval také obsáhlý výtah ze slovníkářského díla Verria Flacca (1. stol. př. n. l., ve zpracování 2. stol. Pompeiem Festem) „De verborum significatu“ a komentář k Donatově gramatice.

Zachovaly se jeho teologické spisy a řada zdařilých *básní*, z nichž bývá věnována pozornost jeho chvále lombardského jezera Lago di Como – *De laude Larii lacu* (*čítanka, 18b*) a skladbě, v níž se básník obrací na císaře s prosbou o propuštění svého bratra z franckého zajetí (*čítanka, 18c*). O ní konstatuje Franz Brunhölzl, že se nenajde mnoho básní, v nichž by lidský osud našel tak opravdový a uchvacující výraz. Týž literární historik pak říká, že proslulý *hymnus na Jana Křtitele*, dochovaný až z 9. století, přiřkla pozdější doba Paulu Diakonovi bez jakéhokoli dostatečného důvodu. Hymnus je složen v sapfických strofách a proslavila se jeho první strofa, která má důležitou úlohu v dějinách hudby: v 11. století Guido z Arezza (+ 1050) použil počáteční slabiky jejích jednotlivých půlveršů (ut, re,

mi, fa, sol, la, s-i) pro tzv. solmizaci, to znamená, že podle nich nazval jednotlivé tóny stupnice:

*Ut quaeant laxis **resonare** fibris*

*Mira gestorum **famuli** tuorum,*

*Solve **polluti labii** reatum,*

*Sancte **Iohannes.***

ČÍTANKA

Carolus Magnus, *Epistula de litteris colendis*

Karolus, gratia Dei rex Francorum et Langobardorum ac patricius Romanorum, Baugulfo abbati et omni congregationi, tibi etiam commissis fidelibus oratoribus nostris in omnipotentis Dei nomine amabilem direximus salutem.

Notum igitur sit Deo placitae devotioni vestrae, quia nos una cum fidelibus nostris consideravimus utile esse, ut episcopia et monasteria nobis Christo propitio ad gubernandum commissa praeter regularis vitae ordinem atque sanctae religionis conversationem etiam in litterarum meditationibus eis, qui donante Domino discere possunt secundum uniuscuiusque capacitatem docendi studium debeant impendere. /.../ Quamvis enim melius sit bene facere quam nosse, prius tamen est nosse quam facere. Debet ergo quisque discere quod optat implere, ut tanto uberius quid agere debeat intelligat anima. /.../ Nam cum nobis in his annis a nonnullis monasteriis saepius scripta dirigerentur, in quibus, quod pro nobis fratres ibidem commorantes in sacris et piis orationibus decertarent, significaretur, cognovimus in plerisque praefatis conscriptionibus eorundem et sensus rectos et sermones incultos... Factum est, ut timere inciperemus, ne forte, sicut minor erat in scribendo prudentia, ita quoque et multo minor esset quam recte esse debuisset in sacrarum scripturarum ad intelligendum sapientia. Et bene novimus omnes, quia, quamvis periculosi sint errores verborum, multo periculosiores sunt errores sensuum.

Quamobrem hortamur vos litterarum studia non solum non negligere, verum etiam humillima et Deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius divinarum scripturarum mysteria valeatis penetrare. Cum autem in sacris paginis schemata, tropi et cetera his similia inserta inveniuntur, nulli dubium est, quod ea unusquisque legens tanto citius spiritualiter intellegit, quanto prius in litterarum magisterio plenius instructus fuerit. Tales vero ad hoc opus viri eligantur, qui et voluntatem et possibilitatem discendi et desiderium habeant alios instruendi. Et hoc tantum ea intentione agatur, qua devotione a nobis praecipitur. Optamus enim vos, sicut decet ecclesiae milites et interius devotos et exterius doctos castosque bene vivendo et scholasticos bene loquendo, ut quicumque vos propter nomen Domini et sanctae conversationis nobilitatem ad videndum expetierit, sicut de aspectu vestro aedificatur visus, ita quoque de sapientia vestra, quam in legendo seu cantando perceperit, instructus omnipotenti Domino gratias agendo gaudens redeat. Huius itaque epistulae exemplaria ad omnes suffragantes tuosque coepiscopos et per universa monasteria dirigi non neglegas, si gratiam nostram habere vis.

Monumenta Germaniae historica. Leges I. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae 1835. s. 52.

18a.

Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*

l. I, c. 4

Haut ab re esse arbitror paulisper narrandi ordinem postponere, et quia adhuc stilus in Germania vertitur, miraculum, quod illic apud omnes celebre habetur, seu et quaedam alia breviter intimare. In extremis circum versus Germaniae finibus, in ipso oceani litore antrum sub eminenti rupe conspicitur, ubi septem viri, incertum ex quo tempore, longo sopiti sopore quiescunt, ita inlaesis non solum corporibus sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione perdurant, apud indociles easdem et barbaras nationes veneratione habeantur. Hi denique, quandum unum quidam cupiditate stimulatus vellet exuere, mox eius, ut dicitur, brachia aruerunt, poenaeque sua ceteros perterriti, ne quia eos ulterius contingere auderet. Videres ad quod eos profectum per tot tempora providentia

divina conservet. Fortasse horum quandoque, quia non aliter nisi christiani esse putantur, gentes illae praedicatione salvandae sunt.

I. III, c. 34

Cuius unum factum satis admirabile libet nos huic nostrae historiae breviter inserere, praesertim cum hoc Francorum historia noverimus minime contineri. Is cum venatum quodam tempore in silvam isset et, ut adsolet fieri, hac illacque discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantum suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus eiusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De cuius ore parvum animal, non modum reptilis egressum, tenuem rivulum qui propter discurrebat ut transire posset satagere coepit. Tunc isdem in cuius gremio quiescebat spatham suam vagina exemptam super eundem rivulum posuit; super quam illud reptile, de quo diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non longe exinde in quoddam foramen montis ingressum fuisset et post aliquantum spatii regressum super eandem spatham praefatum rivulum transmeasset, rursum in os Gunthramni de quo exierat, introivit. Gunthramnus post haec de somno expergefactus mirificam se visionem vidisse narravit. Retulit enim paruisse sibi in somnis quod fluvium quendam per pontem ferreum transisset et sub montem quoddam introisset ubi multos auri pondus aspexisset. Is vero in cuius gremio caput tenuerat cum dormisset, quid de eo viderat ei per ordinem retulit. Quid plura? Effossus est locus ille et inestimabiles thesauri, qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti. De quo auro ipse rex postmodum ciborium solidum mirae magnitudinis et magni ponderis fecit multisque illud pretiosissimis gemmis decoratum ad sepulchrum Domini Hierosolimam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, idem supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate Cavalono sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit; et est ibi usque in praesentem diem. Non est usquam ullum opus ex auro effectum quod ei valeat comparari. Sed nos, his breviter quae relatu digna erant contactis, ad historiam revertamur.

I. VI, c. 6

Rex vero Cunincpert dum post haec cum stratore suo, qui lingua propria marpahis dicitur, consilium iniret in civitate Ticinensi quomodo Aldonem et Grausonem vita privare deberet, repente in fenestra iuxta quam consistebant una de maiusculis musca consedit; quam Cunincpert cultello ut extingueret percutere volens, eius tantum pedem abscidit. Aldo vero et Grauso dum ad palatium regis consilium nescientes venirent, cum basilicae sancti Romani martyris, quae prope palatium sita est, propinquassent, repente eis obvius quidam claudus uno pede truncato factus est; qui eis dixit quod eos Cunincpert, si ad eum pergerent, occisurus esset. Qui haec audientes, magno timore correpti, post altarium eiusdem basilicae confugiere. Moxque Cunincperto regi nuntiatum est quod Aldo et Grauso in basilica beati Romani martyris confugissent. Tunc Cunincpert stratorem suum arguere coepit ut quid suum consilium pondere debuisset. Cui suus strator ita respondit: „Domine mi rex, tu scis quia postquam hoc consiliati sumus ego a tuo conspectu non exivi; et quomodo hoc alicui dicere potui?“ Tunc rex ad Aldonem et Grausonem misit, interrogans eos ut quid in locum sanctum confugium fecissent. Qui respondentes dixerunt: „Quia nuntiatum est nobis quod nos dominus rex occidere vellet.“ Iterato rex misit ad eos, sciscitans quis fuerit ille qui eis nuntiaverit, invenire non possint. Tunc illi sicut factum fuerat regi mandaverunt, dicentes cladum hominem obvium se habuisse, qui unum pedem truncatum habebat et genu tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui interitus nuntium. Tunc intellexit rex muscam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse et ipsum sui secreti consilia prodidisse. Qui statim Aldonem et Grausonem in sua fide de eadem basilica suscipiens, eisdem culpam pepercit et in reliquum eosdem in loco fidelium habuit.

18b.**Paulus Diaconus, *Versus in laude Larii Laci***

- Ordiam unde tuas laudes, o maxime Lari?
Munificas dotes ordiam unde tuas?
Cornua panda tibi sunt instar vertice tauri;
Dant quoque sic nomen cornua panda tibi.
5 Munera magna vehis divinis dives asyilis,
Regificis mensis munera magna vehis.
Ver tibi semper inest, viridi dum cespite polles;
Frigora dum superas, ver tibi semper inest.
Cinctus oliviferis utroque es margine silvis;
10 Numquam fronde cares cinctus oliviferis.
Punica mala rubent laetos hinc inde per hortos;
Mixta simul lauris Punica mala rubent.
Myrtea virga suis redolet de more corimbis,
Apta est et foliis myrtea virga suis.
15 Vincit odore suo delatum Perside malum.
Citreon has omnes vincit odore suo.
Cedat et ipse tibi me iudice furvus Avernus,
Epyrique lacus cedat et ipse tibi.
Cedat et ipse tibi vitrea qui Fucinus unda est.
20 Lucrinusque potens cedat et ipse tibi.
Vinceres omne fretum, si te calcasset Iesus,
Si Galilaeus eras, vinceres omne fretum.
Fluctibus ergo cave tremulis submergere lintres;
Ne perdas homines fluctibus ergo cave.
25 Si scelus hoc fugias, semper laudabere cunctis;
Semper amandus eris, si scelus hoc fugias.
Sit tibi laus et honor, trinitas immensa, per aevum;
Quae tam mira facis, sit tibi laus et honor.
Qui legis ista, precor, "Paulo" dic "parce, redemptor",
30 Spernere neve velis, qui legis ista, precor.

Monumenta Germaniae historica. Poetae Latini medii aevi I. Ed. E. Dümmler. Berolini 1881. s. 42.

18c.**Paulus Diaconus, *Item versus Pauli ad regem precando***

- Verba tui famuli, rex summe, adtende serenus,
Respice et ad fletum cum pietate meum.
Sum miser, ut mereor, quantum vix ullus in orbe est;
Semper inest luctus tristis et hora mihi.
5 Septimus annus adest, ex quo nova causa dolores
Multiplices generat et mea corda quatit.
Captivus vestris extunc germanus in oris
Est meus, afflicto pectore, nudus, egens.
Illius in patria coniunx miseranda per omnes
10 Mendicat plateas ore tremente cibos.
Quattuor hac turpi natos sustentat ab arte,
Quos uix pannucis praevallet illa tegi.

- Est mihi, quae primis Christo sacrata sub annis
Excubat, egregia simplicitate soror:
- 15 Haec sub sorte pari luctum sine fine retentans
Privata est oculis iam prope flendo suis.
Quantulacumque fuit, direpta est nostra supellex,
Nec est, heu, miseris qui ferat ullus opem.
Coniunx est fratris rebus exclusa paternis,
- 20 Iamque sumus servis rusticitate pares.
Nobilitas periit miseris, accessit aegestas:
Debuimus, fateor, asperiora pati.
Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,
Et tandem finem his pie pone malis.
- 25 Captivum patriae redde et civilibus arvis,
Cum modicis rebus culmina redde simul;
Mens nostra ut Christo laudes in secla frequentet,
Reddere qui solus praemia digna potest.

Monumenta Germaniae historica. Poetae Latini medii aevi I. Ed. E. Dümmler. Berolini 1881. s. 47-48.